

Baka István és Szekszárd

Egy beszélgetésről, amelynek tárgya a Szekszárdi mise volt

Bevezetésképpen hadd idézzek Görömbei András interjújából, amely a Forrás 1978. áprilisi számában jelent meg.

„**Görömbei András:** *Költészetednek erős tájélménye van, de úgynevezett tájverseid nincsenek. A természet képei a lélek tárgyait mutatják. Meglepő, hogy verseidben ez a táj mennyi feszültséggel, fájdalommal terhes. Mivel magyarul nézed ezt a lombtalan, kifosztott, megkínzott versbeli tájat?...*

B. I.: *Az én kamaszkorom még merő lelkendezésben telt (igaz, az átlagnál is naívabb voltam), keservesen ébredtem belőle. Talán ezért vetődik ki minden dühöm és elkeseredettségem arra a kamaszkori tájra – Szekszárd környékére –, amelyet különben ma is gyönyörűnek látok.”¹*

Én sem az elmúlt századok alatt kialakult magyar tájlíra modelljét keresem Baka Istvánnál, hanem azokat a jellegzetes megnyilatkozásokat, amelyek erre a dombvidéki irodalmi tájra utalnak. Szeretnék majd egy nővummal is szolgálni, nevezetesen egy beszélgetés bővebb részletével, amely Baka kisregényének genezisével kapcsolatos, és az irodalomtörténet számára fontos dolgokat mond el. Tehát nem a Baka-líra motívumtörténetét veszem alapul, bár ez a kutatás gyönyörűen megindult Fried István Árnycsillagok között múlandó árny² című könyvével.

Nehéz ugyanis Baka István költeményeiben első olvasatban felfedezni a belső tájnak azt a pannóját, amelyen az alapkontúrok kirajzolják a szülőföld sajátos vidékét. Pedig a költő többször ad választ, mint azt gondolnánk. Baka életműve a képben élő léleké, de a kép minduntalan feloldódik egy nagyobb látomásban, s így a tájképi élmény többszörösen átrajzolódik, s más szerepet kap, mint ami a materiális létben kiszabott reá. Ez által a képnek is ugyanaz a sorsa, akár a lírai főszereplőnek, a teljes kompozíció szereprészévé válik.

Baka műveiben tehát a domborzati térképen megmutatható táj valóban ritkán fordul elő, s ha felismerteti a képben megfogalmazott, a tájra jellemző motívumot, akkor annak az eredetivel való beazonosítása félrevezetne bennünket a mű értelmezésekor. Valóban a lélek tereptárgyait mutatják a természeti képek, ahogy Ady csonka holdja³ vagy József Attila csillámló sziklafala⁴, ám ha Baka verseiben vagy elbeszéléseiben – mert hiszen a novellaszövegeket is a lírikus formázta – a képi, ez esetben a tájképi alapozást nézzük, mélyen ott vannak a szülőföld árnyalatai. Nem nehéz találni példát erre, hisz azt a tónust festi át rendre a lélek, amelyet a költő örökölt, magával vitt, és amely a vers alaphelyzetét bevilágítja. Verseinek nagy részéről tudjuk, hogy Szekszárdon született. Erről több helyütt említést tesz a költő. Ha ezt elhallgatta volna, abban az esetben is találnánk számos példát, amelyből kitétszik, hogy a nagy élmény a születés, a gyermekkor helye. Példaként egy motívumról szólnék: a tolnai vidék címerbe illő jellemzője a bor. Nincs számottévő költő, akinél ne jelenne meg emblematikus szinten. Baka Istvánnál is rendre visszatér. A sok közül csak néhány részlet:

„Különös éjszaka ez, be különösen
fénylik – ahogy rásüt a gyertya lángja –
poharamban a vörösbor: összecsavart színházi függöny, –
milyen színjáték kezdetére várva?”⁵

(A Háborús téli éjszaka felütése)

¹ „Közösségre vágyakozom” : Baka István válaszol Görömbei András kérdéseire = Forrás, 1978. április 51 - 54. p.

² Fried István: *Árnycsillagok között múlandó árny : tanulmányok Baka István lírájáról.* Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 1999.

³ Ady Endre: *Kocsi-út az éjszakában* = Ady Endre összes versei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967. 354. p.

⁴ József Attila: *Óda* = József Attila minden verse és versfordítása. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. 342.p.

⁵ Baka István: *Háborús téli éjszaka* = Baka István: *Égtájak célkeresztjén.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990. 67.p.

„A holdon mint egy léken át
elfolyt a fény bora
s dohszag maradt utána és
a hordó-éjszaka.”⁶

(Az *Éjszaka* c. költemény részlete)

„Behavazott táj abroszán
a hajnal vörösborpecsét.
Elmúlt a mámor, poharam
földhöz csapom – szilánkja jég.”⁷

(A *Téli reggel* c. négy soros)

Az idézett versekben – mint ahogy Baka más költeményeiben is, amelyeket e helyen példaként hozhatnék – az absztrakció és a látomás fölébe nő a kiragadható képnek, de az eredő mégis megmutatkozik. A szülőföld környékének miliője, ahogy Mészöly jellemzi: „*az árterek vidéke, Szekszárdnak ez a nagyon speciális, a magyar Dél-Provence-ra jellemző dombi világa, a szőlőkultúrával együtt járó emberi-társadalmi társas együttlét... meditatív hangoltságra készíti az embert... Ehhez a belső meditálásra való hajlamhoz hallatlanul szuggesztív és erős háttérvilágot tudott adni a Szekszárdhoz kötődő présház és a várost körülvevő dombok hangulata.*”⁸ Baka költészete is ily módon csatolódik vissza életének legérzékenyebb korához, az ifjúkorhoz.

Idézzük erről a korszakról magát a költőt:

„– 1965-ben voltam tizenhét éves. Az ember életében talán a legfontosabb a 16-17-18. év. Egy nagy-nagy romantikus szerelem éltetett akkor. Rilket olvastam és „népszuper” rádiókon Mozartot hallgattam Bécsből (mert akkor még tökéletesen lehetett fogni, annyira tiszta volt az éter). Számomra ez az év igazából az, amikor éreztem az életet. Tehát egy zápor, egy tavaszi orgonavirágzás, bármi, amit magam körül láttam – nyilvánvaló, egy szerelmes kamasz szemével is nézve – egy teljességet jelentett... '65 volt számomra az az év, amikor Szekszárdot annak láttam – nem annak, ami volt, hanem annak –, ami lehetett volna: egy magyar kisvárosnak. Hála Istennek – vagy nem hála Istennek –, naív voltam és vak. Nyilván nem láttam, hogy igazából milyen körülmények között élünk. Én azt láttam, hogy az akkori baráti köröm, meg a kisvárosnak az az otthonos ólmelege – vagy inkább nem is ólmelegnek mondanám, hanem szobamelegsége – inkább jó volt, mint rossz.”⁹

Majd így folytatja a *Képeslap 1965-ből* című, Mészöly Miklósnak ajánlott költeménye kapcsán feltett kérdésre a választ:

„Valóban úgy éreztem, hogy olyan városban élek, amit igazából angyalok laknak. Nem angyalok laktak: ördögök meg emberek laktak. De számomra mégis azok, amikor este elindultam sétáimra, ami a Kertvárosból a városközponton át vezetett, és mindig elmentem egy bizonyos bérház előtt – félve mertem fölpillantani az ablakra is –, akkor rettenetesen boldog voltam. Én komolyan mondom, azt hiszem, életem utolsó igazán harmonikus és boldog éve volt, amikor semmi nem történt, és mégis minden megtörtént a lelkemben. Ezért írtam meg pont ezt a verset Mészöly Miklósnak, mert ő egy másfajta és szintén idealizált Szekszárdot alkotott meg.”¹⁰

Bakának tehát Szekszárd az alapélmény. Ifjúi és örök élmények színhelye. De más is. A későbbi hazatérések színhelye, ha bármilyen sikertelen, megalázó vagy félelemmel teli korszak köszöntött rá, a szülői ház úgy fogadta, mint a Bibliában a tékozlót, udvarán az Atya. Lelki alkatánál és a kor durvaságainál fogva sok és mély válságot ért meg. De Szekszárd nemcsak a gyerekkori szorongásokat volt képes föloldani, hanem a későbbi mélypontokon is átlendítette a költőt.

⁶ Baka István: *Éjszaka* = Baka István: *Döbling*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985. 11. p.

⁷ Baka István: *Téli reggel* = Baka István: *Döbling*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985. 12. p.

⁸ Gacsályi József: *Meditatív beszélgetés Mészöly Miklóssal* = Gacsályi József: *Meditáció és beszélgetés*. Szekszárd, Illyés Gyula Megyei Könyvtár, 2002.- 75. p.

⁹ Gacsályi József: „*Fehér és barna szárnyak*” = Gacsályi József: *Meditáció és beszélgetés*. Szekszárd, Illyés Gyula Megyei Könyvtár, 2002. 51. p.

¹⁰ u.o.

Benyik György 1995. június 23-i interjújából való az alábbi dialógus:

„– És a Szekszárdi mise¹¹ (1984. Szépirodalmi Kiadó – G.J.)?

– Az próza.

– Azokat nem is tartod számon, a prózákat?

– De, számon tartom. Nagyon fontosak. Hát még a szekszárdiaknak mennyire fontosak! Kaptam Pro Urbe Szekszárd-díjat is. És ezt inkább a prózámnak köszönhetem, mint verseimnek. Mert minden ott játszódik. És minden a kamaszkorommal kapcsolatos. Ami életemnek egyetlen nagyobb korszaka volt. Mert csak álomban éltem ott.

– Ezeket az álmaidat akartad rögzíteni?

– Nem is tudom, hogy akartam-e? Amikor harmincéves koromban úgy éreztem, hogy az életem csődbe jutott, hogy csapdában vagyok, akkor elkezdtem írni ezeket a prózákat. Verset akkor nem is nagyon tudtam. És akkor megírtam a kamaszkoromat ilyen allegorikus formában.”¹²

Baka István prózaírói munkásságának a kezdete vagy talán teljes egésze tehát egy válságfeloldó folyamat. A hazatérés a menekülési útvonalat jelentette. Többször megfordult ezekben a hónapokban a szülőváros és Szeged között, s Szekszárdra érve sok időt töltött azokon a helyeken, ahol témáihoz forrást találhatott. Pontos akart lenni a prózában is, akárcsak versírásakor képalkotásaiban. Azonban az epika más, mint az alanyi költészet. Sokszor beszélgettem vele a Szekszárdi mise megírásának idején, hiszen akkor Tóttós Gáborral együtt a Megyei Könyvtár zeneműtárában dolgoztunk az Augusz-házban, s István a részleteket nálunk hamar begyűjthette. Elmondta, hogy váratlanul kemény próba számára a prózai szöveg alakítása. Mégis úgy vágott neki, mint aki új életet kezd. A kamaszkor „álomvárosa” kötelezően elmerült az aprómunkák idejére, és jelentőséget nyert egy még régebbi múlt, amelynek történéseit tőle szokatlan lelkesedéssel fedezte föl.

„– Azzal kéne kezdenem, hogy volt egy időszakom, amikor már rég nem írtam verset. Hirtelen elkezdtem prózát írni, és talán ez mentett meg a teljes elhallgatástól. Már az első rövid kis novella is Szekszárdon játszódott. Ebben meg a következő írásban – egy darabban – szinte önkéntelenül a kamaszkori élmények jelentek meg, nagy áttételekkel. Már a meséket is kamasz koromban találtam ki. Ugyanakkor a szegedi élményeim is átplántálódtak szekszárdi környezetbe. Amikor megírtam azt a novellát, és A völgy felett lebegő lány című darabot, azt gondoltam, most már járjunk a végére: ismerjem meg Szekszárdot, ahol életem legszebb éveit töltöttem, a kamaszkort, amely boldog volt és életvidám. Most viszont állandó depresszió gyötör. Ezen főként a szekszárdi újaim enyhítenek. Tehát elkezdtem kutatni szekszárdi témákat. Akkor még nem ismertem Liszt művét, csak hallottam róla. Tulajdonképpen már régen elhatároztam, hogy írok egy novellát Liszt szekszárdi kapcsolatairól. A misét még nem ismertem, és nagyon nehezen jutottam hozzá a lemezhez. Aztán mikor a lemez is megvolt, elkezdtem a témához olvasni. Sokan segítettek a munkámban. Tanulmányokat olvastam, várostörténetet. Korábban elolvastam Hadnagy Albert tanulmányát Liszt szekszárdi kapcsolatairól. Akkor úgy elraktároztam, hogy majd újra fogom olvasni. Körülbelül két hónap múlva villant az eszembe, hogy a Séner János névvel már valahol találkoztam. S mikor ez eszembe jutott, napok alatt eldőlt, hogy ez lesz a kiindulópont. Én összesen annyit tudok Séner Jánosról, amennyit ez a tanulmány ír. Ez egy bekezdés. Ő alapította a szekszárdi dalárdát, negyven évig vezette is, és 1865-ben, Liszt második látogatásakor jó eséllyel több helyen vezényelte – itt, Liszt ablaka előtt is, amikor felvonult az ünneplő közönség – azt a három kórusművet, amelyikből a harmadikat én aztán Sénernek tulajdonítottam. Hogy ki írta, nem jártam utána, de azt hiszem, nem is fontos. Az viszont igaz, amiről a novella elején szó esik, amikor Séner János élettörténetét elmondom – merítve a forrásokból, de részben kitalálva –, hogy ő valóban játszott Liszt előtt. Augusz báró vitte el hozzá, és Reményi Edével, Plotényivel és egy Kristofek nevű, helybeli hegedüssel Beethoven-quartettet adtak elő, ami egy vidéki kishivatalnoknak – társulni Szekszárdon egy vonósnégyeshez – nagyon nagy teljesítmény volt. Még egy adat: 1870-ben a helyi dalárdának kellett volna előadni a Szekszárdi misét, de képtelen volt rá. Nem volt azon a szinten, hogy előadhassa. Ekkor felkérték a budai dalárdát, akik elő is adták volna, de közbejött több minden, s nem volt alkalmas az idő arra, hogy egyházi ünnepélyt tartsanak, ezzel örökre elmaradt a mise bemutatása. (Az újvárosi templomban – tudtommal – máig sem adták elő, pedig talán illett volna.) Séner János – és ezt már én találtam ki – ekkor veszik össze a dalárdával. Egyébként valóban összeveszett. Erre is van adat. A dalárda kettészakadt. Hogy

¹¹ Baka István: Szekszárdi mise. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.

¹² Benyik György: Most, hogy az Istenről beszélünk. Interjú Baka Istvánnal (1995. június 23.) = Forrás, 1996. május 19 – 27. p.

miért, azt csak sejteni lehet. Talán többet akart belőlük kihozni, mint ami bennük volt. Erre nem találunk forrást, de különben sem nagyon fontos. Ennyi nekem elég volt a novella megírásához, de valószínűsíthető, hogy a maximalizmusa miatt volt az ellentét, mert képzetesebb muzsikusként volt, mint társai, akik inkább csak ivásználalkalmakkor kerültek el a művészetekhez. Ekkor azt találtam ki, hogy a mise bemutatójának kudarca miatt veszik velük össze, elvonul a szőlőjébe, és életének hátralevő éveit Liszt művészetének tanulmányozására szenteli. Különben van némi kis penitencia is ebben, mert világ életében féltékeny volt Lisztre. Ez kiderül. A féltékenység oka – ez megint saját leleményem, bár lehet, nagyjából egyezhet is a valósággal –, hogy azonos évben született Liszttel, sőt ugyanabban a hónapban, csak két nappal később, német származású, tehetséges gyerek volt ő is, de őt nem tanították. Liszttel először '65-ben találkozott: ő, a kisember – akinek ambícióit el kellett temetnie – és a nagy művész. Ez az a konfliktus, ami egész életét visszaveti. Van még egy hiteles tény. Ő is írt egy rekviemet, méghozzá – érdekes módon – szintén férfi karra és orgonára, mint Liszt a rekviemjét. Séneréről azt találtam ki, hogy már be is mutatták, csak nem Újvárosban, hanem a belvárosi templomban, '74-ben. Azt találtam ki, hogy a bemutató után – amelynek sikere volt – találkozik Liszt művével, és rádöbben: micsoda ég és föld különbség van a kettő között. Ezért is penitencia. Hetekig majd megőrül. 1896-ban – akkor indul a történet, amely a millennium éve, és egyben Liszt halálának tizedik évfordulója is – Séner elhatározza, hogy felújítja kapcsolatát a dalárdával, ami húsz éve szakadt meg, és bemutatja a Szekszárdi misét. A partitúra azonban nincs meg, sehol sem tudja megszerezni. Végül kap egy levelet Pestről: egy zenemű-kereskedő özvegye írja, hogy neki megvan. Tehát elutazik lelkesen Pestre, ahol kiderül, hogy becsapták, de Séner megsajnálja szegény tönkrement özvegyet, és felmarkol egy csomó kottát. Azokat a kottákat, amiket aztán megtalálnak mellette, tehát mindenféle magyar nóta. Ezekkel megy el, s a pénzét is otthagyja. Találkozik egy Palóczi Lipót nevű újságíróval. Róla sem tudok szinte semmit, csupán annyit, hogy van egy millenniumi kiállítási útikönyv, amelynek egy Palóczi Lipót a szerzője. Ez az újságíró vezeti el őt a kiállításra, ahol átélik az augusztus második vihart. Valóban volt ekkor egy vihar. Tehát amit írok, annak nagy része meg is történt. Sénerék felszállnak a léggömbbel, és fentről mutatja be neki Palóczi a várost. Itt szerepelnek az útikönyv részletei. Ez egyben sovíniszta és ugyanakkor németbarát szöveg, amit azért volt célszerű szó szerint idézni, mert tökéletesen kifejeződik benne a millenniumi, nagyon korlátolt és németbarát szemlélet. Kitör a vihar, amelynek során valóban elpusztult a ballon captife. Nálam Palóczit a vihar egyszerűen kisodorja a kosárból. A léggömböt természetesen levonják, Séner megmenekül, de elájul. Kábulatában átéli a vihart. Nem azt a vihart éli át, ami történt. A teljes kiállítás elpusztul ezen. Ennek is a fele igaz. Lényegében ez egy látomás a millenniumi Magyarország pusztulásáról.”¹³ A Szekszárdi miséről 1982 márciusában beszélgettem Baka Istvánnal, s akkor mondta el mindezt.

A mű utolsó fejezetében „Séner János holttestét Baka Márton, az újvárosi templom sekrestyéje találta meg augusztus 4-én reggel öt órakor, amikor kinyitotta a templomot.”¹⁴ Természetesen Baka Márton is valóságos figura. Az újvárosi Baka családdal, amelyikről utcát neveztek el, rokoni viszonyban van az író.

Előadásomat az író szegedi mesterének, Ilia Mihálynak összegző mondataival zárom. Ezt írta Baka István prózájáról: „Jobbára szülőföldje, Szekszárd tájait transzponálta ezekben a kissé irracionális világú írásokba. Képzelete a valóság és a kitalálás között mozgott. Szekszárd az elhagyott és mindig vágyott szülőföld volt számára, mint Babitsnak és Mészöly Miklósnak is.”¹⁵

*

¹³ Gacsályi József riportja Baka Istvánnal a szekszárdi Augusz-házban (1982. március 15.)

¹⁴ Baka István: *Szekszárdi mise*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984. 72. p.

¹⁵ Ilia Mihály: *Baka István meghalt = Búcsú barátaimtól* : Baka István emlékezete / szerk.: Füzi László. Budapest, Nap Kiadó, 2000. 242. p.